

Professuren i semitiska språk 400 år

– dess förhistoria och första tre århundraden

av fil mag Håkan Malmberg¹

Bakgrund

Studiet av semitiska språk har en lång historia vid Uppsala universitet. De semitiska språken har där studerats vid såväl filosofisk som vid teologisk fakultet. Det monumentala verket *Upsala Universitets historia* av Claes Annerstedt behandlar Uppsala universitet fram till slutet av 1700-talet och ger mycket information om ämnets historia. Beträffande studiet av hebreiska är Karl Uno Nylanders artikel ”*Semitiska studier i Sverige under flydda tider*” grundläggande. Båda dessa arbeten härrör från tiden kring förra sekelskiftet. Nylanders artikel är dessutom präglad av ett visst mått av nationell stolthet. För senare perioder finns inget större sammanhållet verk om ämnets historia vid universitetet. Det finns dock ett antal specialartiklar som ur någon aspekt berör ämnet, samt några biografiska arbeten om personer som verkat inom ämnet.²

Studiet av semitiska språk³ i västvärlden har sin grund i det kristna Europas intresse för Bibeln. Man ville kunna studera Gamla testamentet på dess originalspråk. Med tiden växte insikten att den latinska bibelversionen *Vulgata* inte alltid exakt motsvarade den hebreiska. Till detta kom ett intresse för judiska institutioner, seder och bruk. Det rådde en utbredd uppfattning om att dessa varit oförändrade sedan vandrigen i öknen. Genom att studera judarna och deras seder kunde man därför få en direkt inblick i Gamla testamentets värld. De som var intresserade av hebreiskan och dess litteratur fick ofta samarbeta med judar och lära sig av dem. De mest framgångsrika försöken att anordna regelbunden undervisning verkar ha gjorts vid

---

¹ Artikeln är genomsedd och reviderad av docent Mats Eskhult och fil. dr. Anette Månsson.

² Annerstedt, Claes, *Upsala Universitets historia*, I-III jämte register och bihang I-V, 1877-1931. Bihangen innehåller dokument som rör universitets historia, många publicerade för första gången i och med detta verk. Nylander, K U, ”Semitiska studier i Sverige under flydda tider”, *Ny svensk tidskrift*, 1889, s 179-208 samt 329-368. För biografiska uppgifter har fr.a. används *Svenskt Biografiskt Lexikon*, Stockholm 1917 - .

³ Beteckningen ”semitiska språk” myntades faktiskt så sent som 1781 i Tyskland.

universiteten i Paris och i Salamanca där det redan under 1300-talet fanns lärare i hebreiska. Renässansens intresse för klassisk grekiska och latin liksom de språkvetenskapliga metoder som utvecklades stimulerade också studiet av hebreiska. Medan latin och grekiska var associerade med antikens hedendom, kunde hebreiskan ses som ett rent och gudfruktigt språk. Boktryckarkonsten gjorde texter och läromedel tillgängliga för allt fler. Reformationens förkastande av den kyrkliga traditionens auktoritet och dess krav på att gå tillbaka till den egentliga bibeltexten ökade intresset för studiet av hebreiskan än mer. Man ville både kunna studera Gamla testamentet på originalspråket och producera bättre översättningar.⁴

Hebreiskan i Sverige – tidiga spår

Från medeltiden har ytterst få spår lämnats kvar av kunskaper i hebreiska i Sverige. Troligen avspeglar detta också kunskapsnivån. Också i Sverige ökade dock intresset för hebreiska i och med reformationen även om undervisningen i språket var begränsad. Det skall i varje fall ha funnits några personer som haft kunskaper i hebreiska. Under 1500-talet sköttes eventuell undervisning främst privat. I ett fåtal fall lärdes hebreiskan ut vid katedralskolor. Det verkar också som om teologiprofessorerna vid universitetet i Uppsala någon gång berörde ämnet. Hågade studenter var annars hänvisade till att resa utomlands, vanligen till Tyskland, för att kunna studera språket.⁵

Den nya svenska nationalkyrkan var en frukt av reformationen och delade dess uppfattning om vikten av att gå till Bibelns grundtexter. Detta uttrycktes bland annat av Olaus Laurelius (1585-1670), en av den svenska kyrkans viktigaste teologer under 1600-talet. Laurelius blev professor i teologi vid Uppsala Universitet 1625 och slutade sin karriär som biskop i Västerås. Han kom också att ha stor betydelse för prästerskapets utbildning. Politiskt spelade han en viktig roll som en av de ledande krafterna inom prästståndet.⁶ Som professor författade han avhandlingar som – enligt tidens ordning – försvarades av studenter i ämnet. I de fall dessa disputerade för magistergraden är de i allmänhet att betrakta som medförfattare och stundom som ensamma författare. Det är i en sådan dissertation om Bibeln, vilken Laurelius såsom teologie professor presiderade över, där han i en tes framför följande:

---

⁴ För det kristna Europas studier av hebreiska se *Encyclopaedia Judaica*, s.v. "Hebraists, Christian", bd 8, s 9-71, särskilt s 9-17.

⁵ Nylander, s 180-182.

⁶ *Svenskt Biografiskt Lexikon (SBL)*, s.v. "Laurelius, Olavus" bd 22, s 347-351 (Sven Göransson).

”Detta innebär att dess form är bestämd till det yttre, så att Gamla testamentet har nedteknats på hebreiskt språk, Nya testamentet på grekiskt språk och lämnats till kyrkan. Och det är dessa två ursprungliga språk, och förvisso inte översättningar av dem, som har företräde vid avgörande av tvistefrågor, så vi må rätteligen foga oss efter dessa.”⁷

Kunskaper i bibelspråken framstod alltså som oundgängliga för uttolkningen av Bibeln.

Slutet av 1500-talet: Teologie professorer i Gamla testamentet

I det brev varmed hertig Karl och riksrådet 1593 återupprättar Uppsala universitet nämns ingen professur i något av bibelspråken hebreiska eller grekiska. Dessa två ämnen föll i stället på två av de teologie professorerna: 1:e teologie professor skulle läsa *Vetus Testamentum Hebraice* och 2:e teologie professor *Novum Testamentum Graece*. Till professor i Gamla testamentet med ansvar för hebreiskan utsågs *Nicolaus Olai Bothniensis* (d.1600).⁸ Han hade studerat vid universitetet i Rostock och tagit sin examen där 1582, och därefter verkat vid den av Johan III grundade, sedermera reformerade, akademien på Gråmunkeholmen i Stockholm. År 1593 blev Nicolaus Olai inte bara professor i Gamla testamentet. Han valdes också till ordförande för Uppsala möte där han torde ha varit en av de ledande krafterna. Han blev ärkebiskop 1599 men avled året därefter innan han hann tillträda posten.⁹ Vi vet inte mycket om hans lärarverksamhet, men att hans professur inte bara skulle behandla Gamla testamentets exegetik utan även dess språk verkar rimligt. Det stöds av det faktum att han på en riksdag benämndes *Hebraeae Linguae Professor*.¹⁰

Näste professor i Gamla testamentet var sannolikt *Jacobus Erici* som dock inte verkar ha lämnat några spår alls av sin lärargärning vad gäller hebreiskan. Han kom i varje fall att bli domprost efter Nicolaus Olai, ett ämbete som vid denna tid tycks ha

⁷ Laurelius, O, *De Scriptura Sacra*, 1626, tes 13; ”*Ad externam vero ejus formam constituendam facit hoc, quod Vet. Test. Sermone Hebraeo; Nov. Test. Graeco idiomate sint consignata & ecclesia relicta. Et hae duae originales linguae, non vero earum translationes, in controversiarum decisione authenticatae habentur, ut in ijs merito acquiesciamus.*”

⁸ Annerstedt bihang 1, s 24.

⁹ *SBL*, bd 26, s.v. ”Nicolaus Olai Bothniensis”, s 612-613 (J Brunius).

¹⁰ Stockholms Riksdagsbeslut 24 juli 1599 återgivet i *Bidrag till Svenska Kyrkans och Riksdagarnes historia ur presteståndets archiv*, red P Bexell, A Ahlqvist & A Lignell, 1835, s 44. I en dissertation från 1700-talet vid Uppsala universitet som behandlar de orientaliska språkens historia i Sverige benämns Nicolaus Olai Bothniensis som *S. theologia & linguae hebraeae professor* så han verkar även i senare tider ha uppfattas som ansvarig för hebreiska; Ericus L Hydrén, *De fatis litteraturae orientalis in Suecia*, Uppsala 1755, s 6.

hört samman med tjänsten som 1:e teologie professor.¹¹ Jacobus Erics fick lämna sin professur 1605 efter att ha hamnat i onåd hos Karl IX.¹²

Under denna tidiga period i universitetets historia var formerna för dess högsta styrelse nära sammankopplade med kyrkan. I universitetets privilegiebrev från 1595 hade Uppsala domkapitel fått del i styret av akademien genom att det skulle vara med och godkänna nya professorer innan de tillsattes.¹³ Professorerna – även de som inte var teologer och präster – kunde ibland delta i domkapitlet, där beslut om akademiska angelägenheter verkar ha fattats. Fram till 1624 då konsistoriet började föra egna protokoll fungerade domkapitlets protokoll i princip också som konsistoriets protokoll, även om de i akademiska ärenden oftast var kortfattade.¹⁴

I ett domkapitelprotokoll från den sjunde december 1601 finner vi en intressant upplysning: en viss Olaus Petri ansöker om att få en tjänst i hebreiska språket (*professio Hebraeae Linguae*). Han fick avslag och i protokollet motiverades detta med att man i ”vårt breff” inte har en sådan post och att man inte kunde instifta en sådan utan att rådgöra med ”öfverheten”. Dessutom kunde man inte ens ge lön till de professorer man redan hade sedan man blivit av med underhållen till dem.¹⁵ Själva idén med en *professio Hebraeae Linguae* verkade man dock inte ha något emot. Tydligt var det svårt för 1:e teologie professor att mäkta med både exegetiken i Gamla testamentet och undervisning i dess språk. Det var därför inte konstigt att man från universitetsledningens sida gärna såg en egen professur för hebreiskan.

Begynnande 1600-tal: Teologi eller filosofi?

Inrättandet av en professur i hebreiska diskuterades också några år senare. Till Norrköpings riksdag 1604 lade Karl IX fram ett förslag till ordning för universitetet. Enligt detta förslag skulle det finnas en *filosofie* professor med ansvar för bibelspråken, dvs. grekiska och hebreiska. Varför kungen ville att det skulle vara en filosofie professor framgår inte.¹⁶ Helt klart är däremot att man från kyrkligt håll såg hebreiskan som en teologisk angelägenhet. I svaret från biskopar och professorer

¹¹ Annerstedt I, s 93 samt bihang I, s 35-36.

¹² Uppsala ärkestifts herdaminne I, s 229. Enligt denna blev Jacobus Erics dock domprost redan 1596 men jag har inte hitta någon uppgift om vad som i så fall skulle ha hänt med Nicolaus Olai Bothniensis.

¹³ Annerstedt bihang I, s 31.

¹⁴ Smedberg, G, ”Uppsala Domkapitel”, *Uppsala stifts herdaminne. Stiftshistoriskt uppslagsverk från reformationen till nyaste tid. Serie I Urkunder och bearbetningar. 1 Stiftshistoriska perspektiv*, red R Norrman, 1980, s 23-28; s 25 samt Annerstedt I, s 96.

¹⁵ Landsarkivet Uppsala: Uppsala Domkapitelprotokoll 7/12 1601.

¹⁶ Annerstedt bihang I, s 48.

sades att man ville ha en teologiprofessur enbart ägnad åt det hebreiska språket. Som skäl till att hebreiskan borde ses som ett teologiskt ämne angavs att den enda egentliga källan till detta språk var Gamla testamentet. Vad gäller grekiskan, så menade man att de som kom till universitetet för att studera numera borde ha så goda kunskaper redan vid ankomsten till akademien att det räckte att professorerna i värtalighet respektive poesi bedrev undervisning i sina ämnen med författare och exempel både på latin och grekiska.¹⁷

Claudius Opsopaeus

Från år 1605 finns det av allt att döma en professor i det hebreiska språket. I ett bönebrev av den 16 december från universitetets professorer till Karl IX ber man att det skall ordnas med lön till professorn i hebreiska (*professor Linguae Hebraeae*), magister *Claudius Opsopaeus*.¹⁸ Denne Opsopaeus (1578-1614) hade studerat vid universitetet i Uppsala och blivit magister där vid den första magisterpromoveringen år 1600. Därefter hade han studerat teologi och hebreiska i Wittenberg i fyra år. Väl hemkommen blev Opsopaeus 1604 rektor för skolan i Uppsala. I ett svar på nämnda bönebrev från kungen daterat till den 26 december 1605 framgår att alla professorstjänster, inräknat språken grekiska och hebreiska (*linguis, Graeca et Hebraea*) inte var tillsatta. Om Opsopaeus dög till att vara professor i hebreiska språket ämnade kungen anslå lön till honom: ”Ähr det och så, som professores meehne, att Claudius Opsopaeus, som är Rector scholae Vbsaliensis, han är tienlig til professionem Linguae Hebraeae, då mhå han där til blifue brukett, och skal honom blifue vnderhold tildeeltt”.¹⁹ Att kungen säger sig vilja ordna lön åt honom om han är lämplig kan möjligen tolkas som att han vid denna tid ännu inte är installerad som professor även om han sköter posten. Enligt Annerstedts anteckningar är Opsopaeus emellertid helt säkert professor 1606. Då kallas han såsom professor tillsammans med andra professorer till Stockholm.²⁰

Det råder således en viss oklarhet om exakt när Claudius Opsopaeus tillträdde som professor. Enligt den biografiska notisen i *Uppsala ärkestifts herdaminne* anges

¹⁷ Annerstedt bihang I, s 52.

¹⁸ Annerstedt bihang I, s 63. Om Opsopaeus liv, se *Uppsala ärkestifts herdaminne III*, s 244-245.

¹⁹ Annerstedt bihang I, s 63f.

²⁰ Detta enligt ett brev som Annerstedt hänvisar till i sina anteckningar; Uppsala universitet bibliotek: U 40:38, s 299. Jag har dock inte själv lyckats lokalisera detta brev och Annerstedt skriver inte var han fann det.

Opsopaeus ha blivit professor i hebreiska redan 1603.²¹ Denna tidsangivelse har troligen sitt ursprung i den professorslängd som finns i den s.k. Gamla konstitutionsboken. Denna bok är en handskriftssamling av dokument som rör universitetsförhållanden, en del i original och en del i avskrift. I boken finns en professorslista som i kronologisk ordning förtecknar professorerna utifrån deras tillträdesår som professor. Listan sträcker sig från 1593 till 1810 och har sedan tjänat som förlaga till flera andra professorslängder genom åren. Annerstedt menar att listan påbörjades kring 1630 av Johannes Linaeus.²² En datering till andra halvan av 1620-talet är trolig då listans två första sidor som sträcker sig fram till och med 1627 verkar vara skrivna av samma hand. Annerstedt som studerat andra handskrivna dokument av Linaeus anser att han är författaren.

I professorslistan står Opsopaeus som professor redan år 1603. Under hans namn har tillagts *hebraea Lingua professor* och i marginalen bland annat *1605 constitutus*. Annerstedt menar att året 1603 måste vara en felskrivning för 1605. Han baserar detta på att Opsopaeus 1604 disputerar under en annans presidium. Detta skulle indikera att Opsopaeus ännu inte själv blivit utnämnd till professor. Annerstedt verkar dock inte själv ha sett dissertationen i fråga utan hänvisar bara till en kataloguppgift.²³ Jag har inte heller själv lyckats lokalisera denna dissertation; att därför säga något om hur Opsopaeus vid detta tillfälle titulerades är således inte möjligt. Det verkar dock troligast att Annerstedt har rätt i att marginalanteckningen om 1605 är en korrigerings. Möjligen kan Opsopaeus redan 1603 medan han studerade i Tyskland informellt ha kallats till en professur man förväntade sig skulle inrättas senare. Detta är dock att tänja väl långt på uppgifterna, och går inte att belägga.

Trots kungens löfte om medel till lön, tycks Opsopaeus tid som professor i hebreiska inte ha varit lätt. Om hans undervisning vet vi ingenting. Däremot vet vi att professorerna - innan han 1608 blev kyrkoherde i Uppsala - vid två olika tillfällen

---

²¹ Se not 17 ovan.

²² Annerstedt I, s 94 n 1. Gamla konstitutionsboken finns på Uppsala Universitetsbibliotek, UUA Kansliets arkiv Flb:1. Om Linaeus se nedan.

²³ Annerstedt I, s 126 n 3. Annerstedt hänvisar här till Marklin, G, *Ad catalogum disputationum in academiis et gymnasiis Sveciae Lidenianum. Supplementa addidit Gabr. Marklin*, 1820, s 18. Inte heller Marklin verkar ha sett denna dissertation eftersom han inte ger uppgifter som antal ark utan hänvisar i sin tur till Stiernman, A A, *Bibliotheca Suiogothica*, 1731, s 51. Där står under Opsopaeus "Luci publice dedit [...] dissertationem theologicam de incarnatione Jesu Christi, Praeside Laurentio Paulino, Upsaliae 1604. in 4to."

begärde att hans lön skulle utbetalas. Detta i tillägg till den begäran som tillsändes kungen 1605.²⁴

Senare tidens redogörelser för professurens i österländska språk historia har haft olika syn på om tjänsten vid denna tid även innefattade det grekiska språket. Annerstedt menar att grekiska *möjligen* eller *troligen* ingick i professuren.²⁵ Nylander säger i sin historik över studiet av de semitiska språken i Sverige att grekiska ingick, liksom även Rundgren gör i sin översikt över professurens historia.²⁶ I källorna nämns Opsopaeus dock som professor i hebreiska i de fall hans titel preciseras, medan undervisningen i grekiska fram till 1608 verkar ha skötts av en viss *Samuel Matthiae Malmenius*. Det råder oklarhet om huruvida han gjorde detta som professor i grekiska eller som professor i teologi. Ansvar för grekiskan tycks han dock ha haft.²⁷

1600-talet: Från teologie professor i bibelspråk till professor linguarum orientalium

Vad som hände med professuren i hebreiska sedan Opsopaeus och Malmenius lämnat sina poster är oklart. I tionderäkenskaperna för Uppland för år 1609 räknas endast med en *professor linguarum*, dvs. professor i bibelspråken, och anslaget till denna tjänst är dessutom indraget till kronan.²⁸ Om detta betyder att de båda språken nu hade sammanslagits till en professur vilket Annerstedt menar,²⁹ eller om det trots pluralformen i titeln enbart handlar om professorn i hebreiska är omöjligt att säga. När näste innehavare av professuren, *Johannes Rudbeckius*, år 1609 höll sin installationsföreläsning benämnde han tjänsten som om den enbart avsedde hebreiska.³⁰ Varken talets titel eller innehåll ger intryck av att grekiska varit en viktig del i professuren. Däremot tycks tjänsten för Rudbeckius efterträdare, *Johannes Lenaeus*, ha omfattat både hebreiska och grekiska. Enligt ett program utgivet av Olof

²⁴ Annerstedt bihang I, s 78 samt 80.

²⁵ Annerstedt I, s 126 respektive 247.

²⁶ Nylander, s 184; Rundgren, F, "Semitic Languages", *Acta Universitatis Upsaliensis: Uppsala University 500 Years 6. Faculty of Arts. Linguistics and Philosophy*, 1976, s 99-112; s 100.

²⁷ Annerstedt I, s 130 n 1.

²⁸ Riksarkivet: Kammararkivet, Uplands handlingar 1609 n 21A. Noteringen finns i Chesnecopheri anteckning om vad som enligt kunglig förordning skall utbetalas till professorerna. Anteckningen är bifogad Peder Larssons tionderäkenskap.

²⁹ Annerstedt I, s 132-133.

³⁰ Johannes Rudbeckius, *Oratio de linguae hebraeae praestantia et dignitate habita in illustri Academia Upsaliensi a M. Johanne Rudbeckio Nericio anno 1610. 23. Januarii cum ibidem linguae hujus professionem susciperet. Et iterum exordio et paucis mutatis ab eodem episcopo in celebri gymnasio Arosiensi anno 1624 in synodo Mariana, dum idem eandem linguam hic docere occiperet*, 1625.

Rudbeck 1669 till Lenaeus begravning skall denne under 1610 ha tillträtt som *Graecae et Hebraeae Linguae professor*.³¹

Bilden kompliceras ytterligare av att Gustav II Adolf när han 1613 anslog löner till universitetet sammanförde hebreiskan med en professur i teologi.³² Detta arrangemang uppskattades uppenbarligen inte. I ett betänkande från 1617 begärde prästerskapet att universitetet skulle få en filosofie professor som skötte både grekiskan och hebreiskan,³³ en åsikt man upprepade tre år senare i ytterligare ett betänkande.³⁴ Protesterna vann gehör och 1620 bestämdes genom en kunglig resolution att en filosofie professor skulle undervisa hebreiska och grekiska.³⁵

Detta arrangemang blev dock kortvarigt. I en kunglig förordning från juli 1621 om professorernas löneanslag anslogs lön till en professor i hebreiska, kaldeiska och syriska (*professor Linguae Hebraicae, Caldaicae et Syriacae*).³⁶ Denna benämning motsvarade den förväntan som fanns på vad som skulle undervisas inom tjänsten. I 1626 års konstitutioner hette det nämligen: ”Professorn i hebreiska skall ägna sig åt hebreiska språket samtidigt med grunderna i kaldeiska [dvs. bibelarameiska], arabiska och syriska” (*Haebrae Linguae professor hebream linguam una cum initijs Chaldaicae, Arabicae et Syriacae linguae tradet*).³⁷ Går man igenom de avhandlingar som lades fram under *Sveno Jonaes* tid som professor (1621-42) sedan de nya konstitutionerna antagits, finner man att han ibland omtalas som professor i hebreiska men att den allra vanligaste tituleringen är *professor linguarum orientalium*, dvs. professor i österländska språk. I 1655 års konstitutioner heter det likaså *linguarum orientalium professor*. Denne skulle enligt dessa utökade förordningar undervisa inte bara i bibelhebreiska utan även i bibelarameiska ur Esra och Daniel samt den judisk-arameiska översättningen av Gamla testamentet, kallad *targum*, och i syriska, alltså kristen arameiska, vidare i arabiska samt även rabbinska hebreiska bibelkommentarer.³⁸ Benämningen *professor linguarum orientalium* – om än ofta i svensk tappning professor i österländska språk – fick professuren sedan behålla till 1874. Namnet ändrades då till professor i semitiska språk. Med tiden hade professuren

³¹ Olof Rudbeck, ”Solenne veterum...” Inbjudan till ärkebiskop Lenaeus begravning, 13/6 1669.

³² Annerstedt bihang I, s 124.

³³ Annerstedt bihang I, s 142.

³⁴ Annerstedt bihang I, s 150.

³⁵ Annerstedt bihang I, s 155.

³⁶ Annerstedt bihang I, s 174.

³⁷ Annerstedt bihang I, s 278.

³⁸ Annerstedt, *Uppsala Universitets konstitutioner af år 1655, 1890*, s 41.

kommit att täcka såväl turkiska som persiska samt begynnande studier i sanskrit. Ett så brett ämnesområde var otillfredsställande då tjänsten främst var ägnad åt de semitiska språken och den bibliska omvärlden. Förhoppningen var att universitetet efter att professuren gjorts om till att avse just semitiska språk även skulle få en ny professur i sanskrit och jämförande indoeuropeisk språkforskning.³⁹

Johannes Rudbeckius

Den förste innehavaren av lärostolen i österländska språk som gjort något djupare avtryck i annalerna var ovan nämnde Johannes Rudbeckius (1581-1646)⁴⁰ som tillträdde tjänsten 1609 efter att ha varit professor i matematik. Inom ett år fortsatte han dock till en professur i teologi. Han blev sedermera hovpredikant och utnämndes till biskop i Västerås där han grundade Sveriges första gymnasium vid vilket han själv emellanåt undervisade i hebreiska. Flera av Rudbeckius elever från Västerås kom sedan att inneha framstående positioner inom orientaliska språk och teologi vid universitetet i Uppsala. Hans insatser vid gymnasiet har nog haft större betydelse för hebreiskan som ämne i Sverige än hans korta tid på professuren i Uppsala. Under denna tid bedrev han en lärarverksamhet som var mer omfattande än vad som föreskrivits, samtidigt som han undervisade i ett privat kollegium, en undervisningsform som vid sidan av föreläsningar förekom regelbundet vid universitetet. Sin magistergrad hade han tagit i Tyskland där han också studerat orientaliska språk.

Rudbeckius delade sin samtids uppfattning att hebreiskan var det äldsta och främsta av alla språk.⁴¹ Det talades av Gud och änglarna, av Adam och Eva i paradiset och användes av Gud när han kommunicerade med profeter och andra personer i Gamla testamentet. Israels folk höll fast vid språket efter Babels torn. Alla de andra språken hade sitt ursprung i hebreiskan, vilket bevisades genom etymologier baserade på ljudlikheter som latinets *asina* ”åsna”, av hebreiskans *athon*, och *luna* ”måne” av hebreiskans *levana* och vidare Jupiter/Jovis från Jehova. Detta gjorde, menade Rudbeckius, hebreiskan till ett mycket viktigt språk att studera inte bara av fromma och teologiska skäl utan även för att den som lär sig hebreiska tillägnar sig alla språks ursprung och därmed insikter i alla andra språk. Dessutom menade han att hebreiskan

³⁹ RA; Ecklesiastikdepartementets protokoll 27/2 1874 n.13 samt konseljakter 27/2 1874 n.12 (inte n.13 vilket anges i registret).

⁴⁰ *SBL*, bd 32, s.v. ”Rudbeckius, Johannes”, s 631-640 (E Sellberg); Nylander, s 187-191.

⁴¹ Ovan anförda tal av Rudbeckius.

var ett mycket estetiskt språk och lätt att lära sig eftersom det hade ett begränsat antal rötter. Dessutom kan bara de som är kunniga i hebreiska med säkerhet bedriva en korrekt exegetik.

Johannes Lenaeus och Sveno Jonae

Rudbeckius efterträddes 1610 av *Johannes Lenaeus* (1573-1669) som blev professor i teologi 1613. Som nämnts ovan, följde hebreiskan då med till den teologiska fakulteten. Lenaeus slutade sina dagar som ärkebiskop.⁴²

Den särskilda språkprofessuren återupprättades 1620, och avsåg då hebreiska och grekiska. I maj 1621 erhöll Sveno Jonae ”kollation” på professuren,⁴³ som knappt två månader senare ändrades till att inte längre omfatta grekiska. *Sveno Jonae Westrogothus* (1590-1642),⁴⁴ som stannade på posten till sin död, var alltså den förste professorn i enbart de österländska språken. Han undervisade i enlighet med konstitutionen i hebreiska, arameiska, syriska och arabiska men tonvikten låg på det hebreiska språket. Enligt ett rullande schema undervisade han en termin nybörjarhebreiska, nästa termin Psaltaren jämförd med den judisk-aramaiska targumen, samt i syriska och arabiska bibeln, för att tredje terminen ge grunderna i syriska och arabiska. För att underlätta studiet av syriska gav han 1627 ut en liten elementarbok, *Catechesis minor sive summa doctrinae christianae capita syriace & latine cum alphabeto syriaco*, innehållande det syriska alfabetet och som övningstext en liten katekes på syriska med latinsk översättning.

Turbulens runt 1600-talets mitt

Johan Laurbergius eller Christian Ravius?

Med Sveno Jonaes frånfälle inleddes en problematisk tid för ämnet. År 1643 utsågs *Johan Laurbergius* (d. 1664) till professuren. Undervisningens omfattning under hans tid är oklar. Annerstedt menar att han faktiskt bitvis gav undervisning i arabiska, arameiska och syriska.⁴⁵ Nylander hävdar att det bara undervisades i hebreiska och att kvaliteten dessutom sjunkit. Han menar även att Laurbergius avgick

---

⁴² Nylander, s 191-192.

⁴³ Riksregistraturet 12/5 1621.

⁴⁴ Nylander, s 191-193.

⁴⁵ Annerstedt II:2, s 291.

från professuren 1651,⁴⁶ men teologiska fakulteten riktade kritik mot Laurbergius som professor så sent som 1655 för hans allvarliga fel både i sitt latin och sin hebreiska.⁴⁷

Skälet till att Nylander räknar bort Laurbergius från 1651 är troligen att drottning Kristina detta år tillsatte ytterligare en ordinarie professor i orientaliska språk vid sidan av Laurbergius. Denne *Christian Ravius* (1613-1677) var visserligen kunnig i orientaliska språk, men han gjorde sig inte populär hos sina kollegor i Uppsala. Delvis berodde detta på att han sällan var där och delvis på grund av hans beteende.⁴⁸ Annerstedt antyder en komplicerad härva av intriger som ledde till att Ravius utsågs till kunglig bibliotekarie i Stockholm av kansler De la Gardie, men ändå lyckades hålla fast vid sin professorstjänst i Uppsala. Slutligen beslutade Karl X att Ravius skulle ha professuren och avsatte Laurbergius 1659, möjligen på grund av dennes alkoholproblem.⁴⁹ Den av drottning Kristina inkallade Ravius kom emellertid i konflikt med teologiska fakulteten där man framförde allvarlig kritik mot hans teologiska skrifter. Ravius fann för gott att lämna Sverige 1669 för en professur i Kiel. Han löstes dock först 1672 officiellt från sin tjänst i Uppsala.⁵⁰

Johannes Buskagrius, Uno Terserus och Anders Grubb

Johannes Buskagrius (1629-1698)⁵¹ ansågs av sin samtid vara mycket kunnig i orientaliska språk, i synnerhet hebreiska och syriska. Vid ännu ej fyllda 23 hade han disputerat på den egenhändigt författade avhandlingen *‘Al tæva’ ha-masora*, ”Om masorans natur”, helt igenom skriven på hebreiska. Han blev utnämnd till extra ordinarie professor 1661 och ordinarie 1669, men drabbades sorgligt nog snart av mentala problem; han slutade föreläsa, stängde sig inne i sin bostad och vägrade ta emot besök. Han fick därför sluta sin tjänst.

Hans från Åbo hämtade efterträdare *Uno Terserus* (1642-1675) tillträdde 1672 och övertog ett ämne i kris. Han avgick dock med döden efter bara tre år och framstår därmed inte som någon av ämnets främsta företrädare. Näste man på tjänsten *Anders Grubb* (d. 1680) har inte heller han gjort något större intryck på eftervärlden.

⁴⁶ Nylander, s 197.

⁴⁷ Annerstedt I, s 408.

⁴⁸ Annerstedt I, s 330-331.

⁴⁹ Annerstedt II:1, s 34-36,39 samt Annerstedt II:2, s 60.

⁵⁰ Annerstedt II.1, s 85-90.

⁵¹ *SBL*, bd 6, s.v. ”Buskagrius, Johannes Petri”, s 786-787 (K V Zetterstéen); Nylander, s 199-200 (för Terserus och Grubb).

Annerstedt konstaterar torrt om Grubb att ”de få och obetydliga afhandlingar som under honom ventilerades röra ej ens de orientaliska språken.”⁵²

Stabilisering och blomstring från slutet av 1600-talet

Gustav Peringer

Med *Gustav Peringer* (1651-1710), adlad Lillieblad,⁵³ som innehavare av lärostolen i österländska språk återfick ämnet sin stadga. Han företrädde den inriktning av studiet som intresserade sig för Bibelns omvärld, för den judiska traditionen i Talmud och de rabbiniska lärde. Peringer studerade i ungdomen utomlands och disputerade för magistergraden 1676 på den självständigt författade avhandlingen *De Messia Judaico*. Under en studieresa till kontinenten gav han ut mishnatraktaterna *Avoda Zara*, om avgudadyrkan, respektive *Tamid*, om det dagliga offret i Jerusalems tempel, med latinsk översättning och kommentar. Detta var ett banbrytande arbete, särskilt som G. Surenhusius latinska utgåva av Mishna utkom först 1698-1703.

Peringer blev vid sin hemkomst 1681 professor i österländska språk, efter att flera år tidigare blivit lovad denna tjänst av kungen. År 1690 reste han på Karl XI:s befallning till Polen och Litauen för att studera karaiternas seder och bruk. Han köpte då även in handskrifter på både arabiska och hebreiska. I samband med hundraårsfirandet av Uppsala möte 1593 hade han det ärofyllda uppdraget att högtidstala på hebreiska. Två år senare utnämndes Peringer av kungen till *ensor librorum* och med tiden kunglig bibliotekarie.

Johannes Palmroot

Johannes Palmroot (1659-1727)⁵⁴ tillträdde efter Peringer 1696. Palmroot hade som kunglig stipendiat tagit examen vid Uppsala universitet och efter några år som filosofie adjunkt gjort en lång studieresa i Europa och rönt stor uppskattning för sina kunskaper i de orientaliska språken. Han var också som lärare mycket uppskattad. Det heter om honom att studenterna: ”medelst hans lätta method och oförlikneliga liuflighet, så upmuntrades till kärlek, lust och flit, at de woro redan gode Orientalister, enär de thet sielwe som minst förmodade”. Han fullföljde sin pedagogiska insats

⁵² Annerstedt II:2, s 294.

⁵³ *SBL*, bd 23, s 86-88, s.v. ”Lillieblad, Gustaf” (Sven Dederling); Nylander, s 200-201; Annerstedt II:2, s 294.

⁵⁴ Nylander, s 201-202; *Bibliographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män*, bd 11, s.v. ”Palmroot, Johannes”, s 47-49.

genom ett uppskattat kompendium i hebreiska. Hans vetenskapliga produktion vann gillande även utanför Sveriges gränser och kom till viss del att återutgivnas i Leipzig. Ett viktigt initiativ var påbörjandet av utgivningen av en serie avhandlingar av en rabbinsk kommentar till Genesis, *Miklal Jofi*, med latinsk parallelltext. Palmroot gick 1703 vidare till en professur i teologi och promoverades 1705 till teologie doktor, en ärebetygelse som utdelades vid högtidliga tillfällen.⁵⁵

Daniel Lundius

Daniel Lundius (1666-1742)⁵⁶ innehade lärostolen mellan 1703 och 1711 varefter han blev teologie professor och 1731 biskop i Strängnäs. Lundius studieår och sedvanliga studieresor inföll under barocktidens s.k. filosemitism med dess intresse för judiska skrifter och traditioner. Till skillnad från flera lärde med detta intresse tog Lundius bestämt avstånd från pietismen. Hans gärning som professor i orientaliska språk innebar ett uppsving för realistudier i mer modern mening, detta utan att den filologiska nivån sjönk. Utgivningen av *Miklal Jofi* fortsatte, liksom andra rabbinska kommentarer till några av de mindre profeterna.

1700-talets företrädare för ämnet

Michael Eneman

Michael Eneman (1676-1714)⁵⁷ drabbades av ett olyckligt öde. Mest känd är han för sina resor i Orienten och sina kunskaper inte bara i semitiska språk utan även i turkiska, ett språk som han lärde sig under sin vistelse i Konstantinopel. Filosofie magister i Uppsala 1703, prästvigd 1706, tjänstgjorde Eneman som notarie och präst vid Karl XII:s hov under dennes fälttåg. Han undgick fångenskap efter nederlaget vid Poltava 1709 och tjänstgjorde under två år som legationspräst vid den tillfälliga svenska beskickningen i Konstantinopel med uppdrag att söka upp och ge andlig omvårdnad åt landsmän, samt studera turkiska och arabiska för att öka den svenska kunskapen om Orienten. År 1711 begav han sig som kunglig stipendiat ut på en resa i Bibelns länder. Han besökte Egypten och Sinai, Jerusalem med de sedvanliga pilgrimsutflykterna, samt Damaskus och Baalbek i nuvarande Libanon. På Cypern 1713 nåddes han av beskedet att Karl XII, med åsidosättande av rådets utnämning, året före gjort honom till professor i österländska språk vid Uppsala universitet.

⁵⁵ Annerstedt II:1, s 363 samt not 4.

⁵⁶ *SBL*, bd 24, s.v. "Lundius, Daniel", s 335-337 (H Gladh); Nylander, s 332.

⁵⁷ Eneman, M, *Resa i Orienten 1711-1712*, utgiven och försedd med inledning av K U Nylander, 1889; inledningen s I-XXII; *SBL*, bd 13, s.v. "Eneman, Michael", s 508-512 (E Gren)

Eneman började nu den långa resan hem över kontinenten med en anhalt hos kung Karl för att redogöra för sina resor. I början av augusti 1714 satte åter han sin fot på svensk jord, den 26 september installerades han som professor, tre dagar därefter sammanvigdes han med sin fästmö Catharina Rudbeck. Försvagad av resans umbäranden och en smygande tuberkulos avled han dock i förkylning endast sex dagar senare.

Olof Celsius d.ä.

Enemans efterträdare var den kandidat till positionen som konsistoriet tidigare hade föreslagit och rådet utnämnt men som blivit åsidosatt av kungen: *Olof Celsius d.ä.* (1670-1756).⁵⁸ Denne hade upprätthållit professuren under Enemans frånvaro. Celsius var sedan 1703 professor i grekiska och befordrades nu 1715 till ordinarie professor i österländska språk. Som så många andra gick han därifrån vidare till en professur i teologi, i hans fall skedde detta 1727.

Det berättas att Celsius som ung i kungliga biblioteket uppmärksammats av Karl XI som gav honom medel till en längre utlandsresa, något som gav tillfälle till rika kontakter. Hans magisteravhandling från 1694 hör till de längsta från denna tid (199 sidor) och handlar om arabernas språk och kultur, *Historia linguae & eruditionis Arabum*. Han var synnerligen produktiv inom orientalistikens område och som forskare framstående både inom realia och mer renodlad språkfilologi.⁵⁹ Bland de arbeten som gjort honom berömd finns det stora verket om bibliska växter, *Hierobotanicon* (1745-47). Vad anbelangar språkliga arbeten, så fortsatte man med utgivningen av *Miklal Jofi*. Det gjordes också översättningar av Maimonides skrifter, en undersökning av samaritanernas språk, en om armeniernas kyrkoväsen, t.o.m. en avhandling om nypersiska. Därtill ådagalades insikter i jämförande språkforskning genom att arabiskan användes för att tolka ställen i Gamla testamentet.⁶⁰ Celsius har alltså äran av att ha gett arabiskan mer tyngd som eget ämne.⁶¹

⁵⁸ *SBL*, bd 8, s.v. "Olof Celsius d.ä." s 249-266 (B Boethius, med bidrag av E Wessén och K V Zetterstéen); *Annerstedt II:1*, s 393-394.

⁵⁹ Nylander ser med gillande på de disputationer med realiaämnen som Celsius presiderade för och menar att de ofta höjer sig över 1700-talets allmänna vetenskapliga nivå.

⁶⁰ Nylander, s 334-336.

⁶¹ *Annerstedt II:2*, s 296; Rundgren, s 106.

Anders Boberg

Anders Boberg (1658-1756)⁶² som efterträdde Celsius 1727 var odisputerad adjunkt. Hans främsta merit tycks ha varit en omfattande bildningsresa. Det var därför något uppseendeväckande att Kungl. Maj:t utnämnde honom istället för den lärde men osjälvständige Anders Norrelius. Bobergs blygsamma formella meriter kan ha bidragit till att han stannade på professuren fram till sin död, i nästan trettio år. Under hans tid kom ett stort antal dissertationer (75 st.) som främst behandlar hebreiskan. Bland annat fortsatte utgivningen av *Miklal Jofi* med elva volymer.⁶³

Mot slutet av Bobergs tid hamnade dock professuren på nytt i svårigheter. I syfte att frigöra medel till nya professurer inom naturvetenskaperna, kom 1750 ett kungligt beslut som bland annat innebar att professuren i österländska språk vid nästa ledighet skulle dras in och den undervisning som behövdes skulle skötas vid de teologiska professurerna. Riksdagen 1752 upphävde dock denna nyordning, dels eftersom prästståndet menade att den skulle begränsa den teologiska fakultetens tid och resurser och dels av politiska skäl, eftersom riksdagen bevakade sin auktoritet gentemot kungamakten. Man reagerade på indragningen av professurer eftersom detta var riksdagens privilegium.⁶⁴

Christopher Clewberg och Erik Hesselgren

Christopher Clewberg (1706-1776)⁶⁵ passar bättre in i mönstret för en professorskarriär inom ämnet österländska språk. Utnämnd 1757 gick han tre år senare vidare till en professur i teologi. Nylander menar att ämnet under Clewbergs tid enbart inriktades på hebreiskan och då till stor del på realia.⁶⁶ Denna bedömning är något missvisande, då det verkar som om Clewbergs föreläsningar under hans tid som professor i orientaliska språk åtminstone till viss del också behandlade arabiska, arameiska och syriska. Dessutom arbetade han senare på ett arabiskt-kaldeiskt lexikon.⁶⁷

Näste man på lärostolen var *Erik Hesselgren* (1715-1803),⁶⁸ som tillträdde 1760. Elva år senare blev han professor i teologi och sedermera biskop i Härnösand. Under Hesselgren torde en återgång till en starkare filologisk inriktning ha skett med

⁶² *SBL*, bd 5, s.v. "Boberg, Andreas", s 93-96 (K V Zetterstéen); Annerstedt III:2, s 91.

⁶³ Nylander, s 336-337.

⁶⁴ Annerstedt III:1, s 267-268 samt s 294-295.

⁶⁵ Annerstedt III:1, s 301-302.

⁶⁶ Nylander, s 338.

⁶⁷ Annerstedt III:2, s 391 och s 395.

⁶⁸ *SBL*, bd 18, s.v. "Hesselgren", s 749.

disputationer även i ämnena arameiska och syriska. Här märks bl.a. en insiktsfull avhandling om det arameiska språket. Han föreläste även över etiopiska.⁶⁹

Carl Aurivillius

Hesselgren efterträddes av *Carl Aurivillius* (1717-1786).⁷⁰ Denne hade en grundlig utbildning i orientaliska språk i Uppsala. Efter en omfattande flerårig studieresa, blev han 1747 filosofie magister och docent i grekiska och orientaliska språk på en avhandling om arabiskans betydelse för att fastställa innebörden av ord i bibelhebreiskan. Sin utkomst fick han emellertid som professor i latinsk poesi, en tjänst som han tillträdde 1754. Han hade trots mycket starka meriter förbigåtts vid två tillsättningar av lärostolen i österländska språk, när han till slut 1772 fick denna tjänst på vilken han stannade till sin död.

Aurivillius var en synnerligen aktiv ledamot i Gustav III:s bibelkommission samt verkade i Kanslikollegium som översättare av arabiska och turkiska. Ett mer udda uppdrag i detta sammanhang gjorde att han även lärde sig georgiska helt på egen hand. Aurivillius visade stort intresse för arabiskan, såväl för dess betydelse inom den jämförande språkforskningen som för dess egen skull. Trots detta behandlar de flesta av avhandlingarna under honom hebreiska och bara en gång arabiska. Hans forskningsverksamhet inom arabiska och andra för den tiden ovanliga orientaliska språk hindrades troligen av att han i Uppsala inte hade tillgång till typer för tryckning på dessa språk. De avhandlingar som gavs ut blev dock så uppskattade att de kom att omtryckas i Tyskland 1790.

Gustav III:s bibelkommission

1773 Gustav III inrättade en kommission som skulle arbeta med bibelöversättningsfrågan. Med Gustav III:s bibelkommission startade vad som torde vara en av världens längsta offentliga utredningar. Kommissionen blev klar med sitt arbete först i och med 1917 års bibelöversättning. Att kommissionen tog så lång tid på sig hade flera orsaker; bland annat var instruktionerna för dess arbete bitvis oklara, ledamöter hade ofta andra sysslor att sköta, det rådde nästan ständigt en debatt om översättningsprinciper och huruvida det svenska språket i den nya översättningen skulle hållas i samma stil som de tidigare översättningarna samt om man skulle värdera absolut trohet mot originaltexten högre än vacker svenska. Även tidens

⁶⁹ Annerstedt III:2, s 391 samt s 395-396.

⁷⁰ *SBL*, bd 2, s.v. "Aurivillius, Carl", s 476-480 (K V Zetterstéen); Annerstedt III:2, s 396-400.

teologiska och kyrkliga debatter i riksdagen och andra fora saktade ner tempot i arbetet.⁷¹ Denna kommission tog tid och kraft i anspråk för många av Uppsalas professorer i österländska språk. Från starten 1773 fram till mitten av artonhundratalet var i princip samtliga innehavare av stolen ledamöter i kommissionen, om än vissa bara under kortare perioder i sin karriär.

Johan Hageman

Aurivillius efterträddes av sin svärson *Johan Hageman* (1727-1789). Han hade som e.o. (extra ordinarie) professor lagt ner oerhörd möda på undervisningen. Det berättas att han gav fyra, ibland sju eller åtta, undervisningstillfällen om dagen. Han var en uppskattad och synnerligen flitig lärare men avled efter bara tre år som ordinarie professor.⁷² Det kom sex avhandlingar under hans tid inom hebreiska och arabiska och dessa ansågs vara av bra kvalitet.⁷³

Johan Adam Tingstadius

Näste innehavare av lärostolen i österländska språk var *Johan Adam Tingstadius* (1748-1827).⁷⁴ Han studerade redan vid unga år i Uppsala och kom sedan att vistas vid universitetet i Greifswald. Där blev han som tjugoåring filosofie magister och docent på en avhandling om de orientaliska språkens uppkomst och släktskap, för att fem år senare bli docent i österländska språk i Uppsala. År 1786 utnämndes han till e.o. professor i samma ämne, detta på tillskyndan av Gustav III som själv åhörde hans tillträdesföreläsning som handlade om den österländska poesin. Han blev efter tre år, vid Hagemans död 1789, ordinarie professor i österländska språk, utnämnd därtill av kungen utan att ha behövt ansöka om professuren. Tingstadius var en populär föreläsare, men han kom främst att ägna sin vetenskapliga gärning åt bibelöversättandet. Ledamot av bibelkommissionen blev han 1786. Från och med 1794 innehade han stol nr 3 i Svenska Akademien. Hans översättningar av böcker från Gamla testamentet var mycket uppskattade och bidrog till att öka medvetandet hos den bildade svenska allmänheten om det hebreiska folkets poesi i Bibeln. Han översatte bl.a. Psaltaren, Ordspråksboken, Job och Höga visan. Professuren lämnade

⁷¹ SOU 1968:65, *Nyöversättning av Nya Testamentet. Behov och principer. Betänkande avgivet av 1963 års bibelkommitté*, s 178-182 samt Bilaga A, s 349-500 Birger Olsson, "Svenskt bibelöversättningsarbete. En översikt främst med tanke på Nya testamentet", speciellt s 367-481.

⁷² Nylander, s 340-341.

⁷³ Annerstedt III:2, s 401.

⁷⁴ Nyberg, H S, *Johan Adam Tingstadius: orientalist och biskop* (Sv. Akademien, Minnesteckningar 8) Stockholm 1953. *Biografiskt lexikon över namnkunnige svenska män*, bd 17, s.v. "Tingstadius, Johan Adam", s 143-151.

han 1803 för att bli biskop i Strängnäs, men intresset för studierna tog han med sig: ”Ännu såsom biskop och eforus sysselsatte han sig med sina älsklingsstudier och befann sig, utan afseende på årstiden, från tidigt på morgnarna vid skrifbordet bland sina författare.”

Anders Svanborg

Anders Svanborg (1770-1812), har som ämnesföreträdare inte fått samma goda eftermäle som sin företrädare. Dissertationerna från hans presidium är mest serier i vilka böcker från Gamla testamentet översatts till latin och försetts med kommentarer. Han gav dock ut *Övningar i arabiskan* (1802) och en arabisk grammatik, *Första grunderna i arabiska språket* (1804).⁷⁵ Svanborgs läsebok i det arabiska språket har rönt kritik av sakkunniga men har åtminstone den förtjänsten att det är den första läroboken i arabiska som kom på svenska.⁷⁶

1800-talets personligheter

Gustav Knös

Gustav Knös (1773-1828)⁷⁷ var en man med stor internationell erfarenhet. Efter studier för magistergraden i Uppsala inhämtade han under flera år kunskaper i semitiska språk nere på kontinenten. Detta var möjligt då han samtidigt verkade som informator för adliga ungdomar på bildningsresa. Han återkom till Sverige 1808 och blev två år senare professor i grekiska i Uppsala. Professor i österländska språk blev han 1814, efter att året före blivit ledamot av bibelkommissionen. Han hedrades med en teologie doktorsgrad 1818. I sin vetenskapliga gärning gav Knös ut flera texter med översättning och kommentarer, många av dem från handskrifter han studerat under sina år utomlands. Bland annat gav han ut en syrisk antologi vars texter inte bara är av biblisk och teologisk natur utan även innehåller avsnitt ur Alexandersagan och martyrb berättelser. Han översatte åtskilliga arabiska arbeten till latin, t.ex. *De tio vezirernas historia*.

Knös kom dock att ägna allt mer tid och energi åt religiösa funderingar. 1824 utkom han med en bok om sina tankar: *Samtal med mig sjelf om werlden, människan och Gud*. De tankar som Knös presenterade i sin bok uppfattades som swedenborgianska. När hans *Samtal* kom ut i en andra upplaga 1827 hade han därför

⁷⁵ Nylander, s 185-186.

⁷⁶ Zetterstéen, K V, *Arabiska studier i Sverige*, 1946, s 10-11.

⁷⁷ *SBL*, bd 21, s.v. "Knös, Gustaf", s 406-408 (Sven Dederling).

utökat boken med en fyrahundrasidig försvarsskrift. Han ville inte alls sammankopplas med sådan ”sektarism” utan skrev att han vördade det bibliska och det lutherska. I den mån Swedenborg haft rätt så var det i de fallen bibliskt och inte swedenborgianskt.⁷⁸ Knös hade även en poetisk ådra och var en dem som bidrog till att Ossians sånger översattes till svenska.⁷⁹

Pehr Sjöbring

Efter en vakans på ett par år utsågs *Pehr Sjöbring* (1776-1842)⁸⁰ till professor i österländska språk 1830. Han hade studerat i Uppsala och blivit magister 1803. Han förblev sedan Uppsala trogen – förutom åren 1811- 1813 som han tillbringade på studieresa i Danmark och Tyskland – och var bland annat docent i hebreiska och arameiska litteraturen, innan han erhöll den orientaliska lärostolen. Sjöbring var ledamot i bibelkommissionen och ägnade stor möda åt detta uppdrag utan att hans översättningar kom att få någon större framtida betydelse. Efter sex år som professor fick han tjänstledigt för att helt kunna ägna sin tid åt bibelöversättandet. Sjöbring skrev en lärobok i hebreiska, *Hebräisk språklära* (1816) som kom att få stor spridning i Sverige under artonhundratalets första hälft.

Eftervärlden har även gärna bevarat minnet av Sjöbring för hans teori om språkets ursprung. Denna teori gick ut på att alla språk hade utvecklats enligt strikta ljudlagar ur naturljud, barnens läten samt interjektioner. Följaktligen var alla språk släkt. De semitiska språken var till och med rätt så nära besläktade med svenska, latin och grekiska. Sjöbring kunde tydligen bli så fixerad vid att rättfärdiga denna teori att många i hans sällskap noggrant undvek att komma in på detta samtalsämne, framför allt som den annars lite träge akademikern Sjöbring plötsligt gärna livligt illustrerade sina teser med stora gester och producerandet av de språkliga ursprungsljuden samt de därpå följande utvecklingsstadierna.⁸¹

Henrik Gerhard Lindgren

Henrik Gerhard Lindgren (1801-1879) var aldrig ordinarie professor i österländska språk men förtjänar ändå att omnämnas i denna historik. Han var ställföreträdande för Sjöbring när denne var tjänstledig för bibelkommissionsarbetet.

⁷⁸ Knös, G, *Försök till att utreda några wigtiga frågor. Ett tillägg till skriften: Samtal med mig sjelf om werlden, människan och Gud*, 1827, s 454.

⁷⁹ *Biografiskt lexikon över namnkunnige svenska män*, bd 7, s.v. “Knös, Gustaf”, s 125.

⁸⁰ *SBL*, bd 32, s.v. ”Sjöbring, Pehr”, s 333-336 (Bengt Häggglund).

⁸¹ *Biografiskt lexikon över namnkunnige svenska män*, bd 14, s.v.”Sjöbring, Pehr”, s 312-313. Biografiförfattaren Palmblad redogör här för sina egen erfarenheter i umgänget med Sjöbring.

Lindgren fick all sin högre utbildning i Uppsala. Han tog sin magisterexamen 1821 och blev adjunkt i grekiska och österländska språk nio år senare. Han skötte under ett par år arbetsuppgifterna för professuren i grekiska utan att få denna tjänst när den utlystes. Från 1836 var han ställföreträdande för professorn i österländska språk. Lindgren erhöll 1838 genom kungligt beslut professors namn och värdighet. Tre år senare lämnade han universitetet för att verka inom kyrkan. Som kyrkoherde blev han 1847 representant för prästståndet i riksdagen och var så fram till representationsreformen 1866. Som nybliven riksdagsman motionerade han om att Gustav III's bibelkommission skulle avvecklas. Förslaget röstades ner och han blev istället en av de drivande krafterna i kommissionen.⁸²

De dissertationer i österländska språk som framlades under hans presidium behandlar främst arameiska, modern arabiska, syriska samt en översikt över de semitiska språkens släktskap och tidiga historia. Att bara ett par dissertationer av nästan femtio behandlar hebreiska ämnen visar att studiet av semitiska språk vid universitetet alltmer gått från att vara ett hjälpmedel för att förstå Bibeln till att bli en egen vetenskapsgren. Vid denna tid hade också studiet av hebreiska vid gymnasierna mer och mer hamnat på undantag, något som bidrog till att göra den mer jämbördig med de övriga semitiska språken i det högre studiet.

Lindgren gav även ut översättningar av flera böcker från Gamla testamentet, ett resultat av hans arbete i bibelkommissionen. En tidstypisk dramatiserad översättning av Höga Visan finns av hans hand: *Jungfrun från Sulem, ett ebreiskt drama* (1875). I sin översikt över studiet av arabiska i Sverige anser Zetterstéen att Lindgren verkar ha varit påläst i sitt ämne men han är tveksam till dennes behandling av den arabiska grammatiken i sina egenhändigt författade dedikationer på arabiska.⁸³

Otto Fredrik Tullberg

Otto Fredrik Tullberg (1802-1853) erhöll professuren efter Sjöbrings frånfälle. Han hade efter studier i Uppsala blivit filosofie magister 1830 och två år senare antagits som docent i hebreiska och arameiska. Under sin karriär företog han många studieresor ut i Europa. Han dog troligen i sviterna av en sjukdom han ådragit sig under sin sista resa 1852. Tullbergs främsta forskarinsatser ligger avgjort inom syriskan där han publicerade flera handskrifter. Han utgav bl.a. Barhebraeus (d. 1286)

⁸² *SBL*, bd 23, s.v. "Lindgren, Henrik Gerhard", s 437-439 (Sven Dederling); *Uppsala Ärkestifts Herdaminne IV*, red L Nyström, 1893, s 445-448.

⁸³ Zetterstéen, K V, *Arabiska studier i Sverige*, 1946, s 22.

kommentar till Jesaja och första boken i den anonyma syriska krönika från 700-talet som länge tillskrevs Dionysius av Telmahre. Han verkar även ha varit den förste vid universitetet som ägnade sig åt sanskrit.⁸⁴ Tullberg lämnade vid sin död efter sig en rad manuskript inom syriska, sanskrit och hebreiska som visar att han arbetat med översättningar, kommentarer, glossarier samt utgåvor. Många av dessa arbeten hade sitt ursprung i de avskrifter av manuskript han gjort under sina utlandsresor.⁸⁵ Tullberg har originellt nog också lämnat en inskription på sanskrit efter sig. Den kom att återupptäckas och tydas långt efter hans död. Zetterstéen har i sin undersökning av inskriften visat att texten är hämtad från Nala-sagans femte sång i *Mahabharata*: ”Och så länge min ande dväljes i kroppen du ljuvt leende, så länge skall jag tillhöra dig; denna sanning förkunnar jag dig”. Tullberg ristade inskriften till sin fästmö Sophie Ridderbielke, troligen i slutet av 1830-talet.⁸⁶ Tullberg var också en framstående musikalisk profil i Uppsala och den drivande kraften bakom grundandet av Allmänna Sången 1830 från delar av de olika sångar- och körgrupper som fanns i Uppsala under 1820-talet. Värt att veta är att han har tonsatt C.E. Fahleranz’ hymn *Hjältar som bedjen*. Dessutom hade han kungens gunst och blev tack vare Allmänna Sångens uppvaktning av Karl Johan vid dennes besök i Uppsala 1837 utnämnd till extra ordinarie hovpredikant.⁸⁷

Jonas Fredrik Hesse

Jonas Fredrik Hesse (1811-1873)⁸⁸ som efterträdde Tullberg förtjänar föga uppskattning som vetenskapsman. Han hade vid sitt tillträde utgivit en del handskriftsmaterial från Uppsala universitetsbibliotek, bl.a. tre dikter av den arabiske poeten Mutanabbi (d. 965), men befordrade ingenting till trycket under sin tid som professor från 1855 till sin död 1873. Hesse var dessutom känd för att ge sina studenter lite väl högt betyg. Nylander säger: ”laudatur i österländska språk var ett af de vanligaste fyllnadsbetygen i den tidens magistergrad”. De som ser lite mildare på Hesse kommer ihåg honom som en duglig administratör.⁸⁹

⁸⁴ *Biografiskt lexikon över namnkunnige svenska män*, ny följd bd 10, s.v. ”Tullberg, Otto Fredrik”, s 357-358.

⁸⁵ Zetterstéen, K V, ”Report on the manuscripts left by the late professor O. F. Tullberg and now in the library of Uppsala University”, *Le Monde Oriental*, 1907-08, s 66-83.

⁸⁶ Zetterstéen, K V, *En forindisk inskrift vid Vårdsätra*, 1923; Beskow Tainsh, K, *På biblioteket – där har jag min största nöje: en svensk orientalistens brev till sin hustru från lärdomscentra i Europa under 1800-talets förra hälft*, 1972.

⁸⁷ Kallstenius, G, *Blad ur Uppsalasångens historia*, 1913, s 48-68.

⁸⁸ Nylander, s 364; *SBL*, bd 18, s.v. Hesse, släkter, s 741.

⁸⁹ Odén, K G, *Östgötars minne*, 1902, s 447.

Johan Theodor Nordling

Johan Theodor Nordling (1826-1890)⁹⁰ tog 1851 magisterexamen i Uppsala. Samma år blev han docent i arabiska och 1856 utnämnd till adjunkt i österländska språk. Efter en tvåårig studieresa till Tyskland, Schweiz och Frankrike tjänstgjorde han under 1860- och 70-talen under flera perioder som tillförordnad professor i österländska språk. Denna syssla skötte han så väl att det bidrog till att han utnämndes till ordinarie professor 1876 i konkurrens med H.N. Almkvist. Ämnet hade då bytt namn till semitiska språk.

I sin undervisning läste Nordling främst material ur Gamla testamentet och Koranen där hans föreläsningssanteckningar utgjorde en viktig grund för Zetterstéens Koranöversättning som kom ut 1917. Nordling behandlade gärna språkvetenskapliga problem genom jämförelser med de olika semitiska språken inklusive det för 1800-talets vetenskap nya språket akkadiska. Han utredde bl.a. de svaga verbens bildning i semitiska språk. Att granska bibelkommissionens provöversättningar sysselsatte honom en hel del. Till universitetets 400-årsjubileum gav han ut en egen nyöversättning av Jobs bok. Nordling införde även en ny pedagogisk metod för grundundervisningen i det att han frångick traditionella böjningsövningar till förmån för att studenterna i stället så tidigt som möjligt översatte text samtidigt som Nordling rättade och kommenterade studentens översättning. Trots Nordlings nya grepp fanns det ändå bland studenter och forskare vid universitetet en känsla av att ämnet inte hängde med den vetenskapliga utvecklingen.⁹¹

Herman Napoleon Almkvist

Den efterlängttade moderniseringen av ämnets vetenskapliga innehåll kom i och med nästa innehavare av professuren, *Herman Napoleon Almkvist* (1839-1904).⁹² Almkvist studerade vid Uppsala där han tog en filosofie kandidatexamen 1864 och två år senare blev filosofie doktor på en avhandling om Ibn Batutahs resor genom Maghrib. Almkvist hade sedan flera olika tjänster vid universitetet. Han var bland annat docent i arabiska, speciellt förordnad föreläsare i ”utomeuropiska språk” som persiska och turkiska samt extra ordinarie professor i jämförande språkforskning.

⁹⁰ *SBL*, bd 27, s.v. “Nordling, Johan Theodor”, s 403-405 (Christopher Toll).

⁹¹ Lindberg, E O, ”Några personliga intryck från föreningens första dagar”, s 41-47 i *1888-1913*.

Föreningen för semitiska språk. Ett 25-års minne, red H S Nyberg, 1913; s 41-42.

⁹² *SBL*, bd 1, s.v. “Almkvist, Herman Napoleon”, s 439-441 (Zetterstéen).

Almkvist spenderade även flera år med studier vid europeiska universitet samt en flerårig forskningsresa till Främre orienten och Afrika där han bland annat studerade hamitiska språk. Det var nog också hans forskning inom detta område som blev mest berömvärd. Som ansvarig för ämnet semitiska språk införde han assyriologi som permanent kurs, utökade arabiskan samt var en drivande lärare och framstående pedagog på grundnivå. Almkvist gick i pension 1904, strax innan han avled.

Slutord

Med Almkvist och på tröskeln till 1900-talet avslutas denna historik över professuren i semitiska språk vid universitetet i Uppsala. Det följande seklet kom att medföra både nya rön för vetenskapen samt nya utmaningar för ämnet vilka bitvis ändrade villkoren för det. Att studiet av semitiska språk bedrivs vid universitetet är fortsatt lika viktigt som för 400 år sedan. Dess betydelse både för vår förståelse av världshistorien och för förståelsen av vår samtida omvärld kvarstår.

Professorer i semitiska språk vid Uppsala universitet

1605-1608	Claudius Johannis Opsopaeus
1609-1610	Johannes Rudbeckius
1611-1613	Johannes Canuti Lenaeus
	–
1621-1642	Sveno Jonae, Westrogothus
1643-1659	Johannes Laurentii Laurbergius
1659-1668	Christianus Ravius
(1661-)1669-1671	Johannes Petri Buskagrius
1672-1675	Uno Johannis Terserus
1676-1680	Anders Grubb
1681-1695	Gustaf Peringer Lillieblad
1696-1703	Johannes Palmroot
1703-1712	Daniel Lundius
1712-1714	Mikael Eneman
1715-1727	Olof Celsius d.ä.
1728-1756	Andreas Boberg
1757-1760	Christopher Clewberg
1660-1771	Eric Hesselgren
1772-1786	Carl Aurivillius
1786-1789	Johan Niklas Hageman
1789-1805	Johan Adam Tingstadius
1805-1812	Anders Svanborg
1814-1828	Gustaf Knös
1830-1842	Pehr Sjöbring
1843-1853	Otto Fredrik Tullberg
1855-1873	Jonas Fredrik Hesse
1876-1890	Johan Theodor Nordling
1892-1904	Herman Napoleon Almkvist
1904-1931	Karl Vilhelm Zetterstéen
1931-1956	Henrik Samuel Nyberg
1956-1964	Oscar Löfgren
1964-1987	Frithiof Rundgren
1988-1999	Tryggve Kronholm
2000-	Bo Isaksson

